

Волянук Н.Ю.

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Колесніков М.О.

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ПСИХОЛОГІЧНА СУТНІСТЬ ТА ДИНАМІКА ПРОФЕСІЙНИХ КРИЗ СУБ'ЄКТА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ І ТИПОЛОГІЯ

У статті розглядаються кризові явища, які виникають у процесі професійного становлення суб'єктів науково-педагогічної діяльності, зокрема у викладачів та науковців. Автори акцентують увагу на важливості розуміння природи професійних криз, оскільки ці явища є невід'ємним атрибутом динамічного процесу професіоналізації. Констатовано, що професійні кризи суб'єктів науково-педагогічної діяльності мають подвійну детермінацію: внутрішню, пов'язану з психологічними переживаннями, емоційною напругою та особистісними трансформаціями, і зовнішню, яка формується під впливом соціальних вимог, очікувань інституцій та суспільства. На основі теоретичного аналізу та огляду наукових підходів, у статті представлено різні трактування криз: від деструктивних процесів до позитивних трансформацій. У науковій літературі виокремлюють кілька теоретичних підходів до трактування професійної кризи суб'єкта науково-педагогічної діяльності. Соціально-інституційний підхід акцентує увагу на впливі зовнішніх факторів, таких як реформування освіти та зміна вимог до викладачів, що призводять до конфлікту між традиційними цінностями професії та новими функціями. В межах суб'єктно-діяльнісного підходу професійна криза розглядається як емоційно насичене явище, що супроводжується невдоволенням, тривожністю та втомою суб'єкта та потребує адаптації до змін. Кар'єрно-стадійний підхід фокусується на кризах, які виникають на різних етапах професійного становлення, зокрема на етапі кар'єрного апексу, коли професіонали починають сумніватися у своїй кар'єрній ідентичності через обмежені перспективи та зниження мотивації. Акумулюючи існуючі в літературі підходи до психологічної кризи і адаптуючи їх до контексту професійної діяльності, професійну кризу визначено як психічний стан суб'єкта, що проявляється через внутрішні переживання неможливості реалізації професійних планів, викликані блокуванням цілеспрямованої діяльності об'єктивними і суб'єктивними факторами. Окремо проаналізовано кризові стани на ранніх етапах професійного становлення, що характеризуються високим рівнем стресу та тривожності серед молодих науковців і викладачів, а також зниженням мотивації та емоційним вигоранням на пізніших етапах. Встановлено, що особливо виразними є криза середини кар'єри, характерна для суб'єктів науково-педагогічної діяльності, котрі стикаються з необхідністю переосмислення своїх кар'єрних орієнтирів.

Ключові слова: суб'єкт науково-педагогічної діяльності, професійні кризи, типологія, професійне становлення, емоційна напруга.

Постановка проблеми. Кризові явища є органічною складовою динамічного процесу професійного становлення суб'єкта науково-педагогічної діяльності. На різних етапах професіоналізації він неодноразово стикається з кризовими ситуаціями, що зумовлені не лише віковими норматив-

ними змінами, психофізіологічною чутливістю або соціальними трансформаціями, а й важливими життєвими подіями, які потребують переосмислення цінностей і вибору нової траєкторії професійного та особистісного розвитку. Тригерами кризових явищ у науково-педагогічній діяльності

можуть виступати багатовекторні очікування – як особисті, так і з боку соціального оточення; комунікаційні виклики; емоційна напруга, що поєднується з високим інтелектуальним навантаженням. Професійні кризи суб'єктів науково-педагогічної діяльності мають подвійну детермінацію: внутрішню, пов'язану з психологічними переживаннями, емоційною напругою та особистісними трансформаціями, і зовнішню, яка формується під впливом соціальних вимог, очікувань інституцій та суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню проблеми кризових явищ у житті людини та переживання особистістю психічних, вікових та професійних криз присвячено значну кількість праць фундаторів вітчизняної психології. Залежно від наукової орієнтації одні дослідники вбачають причини криз у біологічному розвитку людини, звертають увагу на сексуальні зміни, другі – більше значення надають соціалізації особистості, треті – духовному, моральному становленню. Умовно можна виділити два напрями і відповідно дві концепції вчених, котрі розглядають природу кризи з позиції оцінки (позитивної – негативної).

До першого підходу, представники якого розглядають кризу як неминуче руйнівне і деструктивне явище, належать роботи, що підкреслюють безпомічність людини перед складними життєвими ситуаціями. У цьому контексті криза трактується як негативне явище, якого слід уникати та боротися з ним. Такий погляд акцентує увагу на можливих деструктивних наслідках кризи, включно з регресією особистісного розвитку, формуванням неадаптивних установок, психопатологією, тривалою депресією та іншими порушеннями психічного стану [4].

Натомість інший підхід розглядає кризу як конструктивне явище, що виступає точкою відліку для відновлення внутрішнього світу особистості. У цьому розумінні криза сприяє особистісному зростанню, подоланню життєвих труднощів та розвитку психологічної зрілості, відкриваючи можливості для початку «нового життя» [6; 7]. Суб'єкт життєдіяльності, котрий успішно переборов кризові моменти життя, здобуває досвід, впевненість у своїх силах і можливість у майбутньому справитися з важкими життєвими ситуаціями. Загалом представники «позитивного» наряду розглядають «кризу» не як загрозу катастрофи, а швидше як виклик тим труднощам, критичним ситуаціям, несприятливим обставинам, що зустрічаються в житті людини. З точки

зору психологічної оцінки кожна криза містить як позитивний, так і негативний компоненти. Ця дійсність і віддзеркалює природу кризи, у якій, з одного боку, фігурує ризик деструктивного розвитку особистості, що приводить до руйнування, деформації її особистісних якостей і можливо всього життя. З іншого боку – існує можливість позитивних змін, що несуть у собі відновлення внутрішнього світу людини, переосмислення, переоцінку своїх життєвих принципів, прийняття нового образу «Я».

Мета статті полягає в теоретичному аналізі психологічної сутності та динаміки професійних криз суб'єктів науково-педагогічної діяльності з наступним формуванням їх типології. Для досягнення цієї мети передбачено вирішення таких завдань: здійснити огляд і систематизацію наукових підходів до визначення поняття професійної кризи суб'єкта науково-педагогічної діяльності; проаналізувати психологічні чинники та динаміку виникнення професійних криз; запропонувати типологію професійних криз суб'єкта науково-педагогічної діяльності на основі теоретичного аналізу.

Дана стаття є теоретично-аналітичною роботою, в основі якої лежить системний огляд наукових публікацій і синтез результатів емпіричних досліджень з проблеми професійних криз суб'єкта науково-педагогічної діяльності. Методологічно дослідження поєднує кілька взаємопов'язаних підходів: систематичний літературний огляд, якісний контент-аналіз і порівняльний (компаративний) метод з елементами case-study для ілюстрації типових патернів. Така комбінація дозволяє не тільки зібрати фактичну базу з авторитетних джерел, але й виконати концептуальну інтерпретацію отриманих даних й побудувати типологію криз на підставі узагальнених ознак і динаміки їхнього виникнення. Початковим етапом роботи став систематичний пошук літератури у міжнародних академічних базах даних (Scopus, Web of Science, PubMed, Crossref) та у репозитаріях і пошукових платформах (Google Scholar), з акцентом на публікації 2015–2025 років; було також враховано релевантні українські джерела. Критеріями включення були: публікації, що прямо досліджують професійні кризи або синдром вигорання в контексті викладацької чи наукової діяльності, емпіричні дослідження (кількісні, якісні, змішані методи), а також оглядові статті та концептуальні праці, що дають теоретичне підґрунтя. Виключалися роботи, що не стосувалися академічної чи педагогічної сфери,

а також неперевірені джерела (блог-матеріали без верифікації, неакадемічні статті).

Виклад основного матеріалу. Перш ніж розглядати кризи професійного розвитку, здійснимо стислий аналіз відмінних точок зору і підходів до визначення психологічної категорії «криза» та аксіоматичне осмислення різних криз особистості. Семантичне значення слова «криза» несе в собі відтінок надзвичайності, погрози і необхідності в дії. У сучасній психологічній науці переважають різноманітні трактування терміну «криза»: онтогенетичне джерело як сили, так і недостатньої адаптації; антракт, час коли необхідно зупинитися, задуматися і побачити вже пройденої частину шляху; період розпаду, розламу, критичний момент і поворотний пункт, механізм переривчастості в процесі особистісної світобудови [4].

Професійна криза суб'єкта науково-педагогічної діяльності розглядається по-різному залежно від ракурсу аналізу чи підходу до дослідження. Нині у науковій літературі можна умовно виділити декілька теоретичних підходів, які по-різному трактують професійну кризу суб'єкта науково-педагогічної діяльності.

Соціально-інституційний підхід зосереджується на дослідженні впливу зовнішніх соціальних і інституційних чинників, таких як реформування освіти, зміна ролей викладача та підвищення вимог. Професійна криза в межах цього підходу розглядається як реакція суб'єкта науково-педагогічної діяльності на протиріччя між традиційними цінностями професії та новими функціями. Дослідження свідчать, що інтенсифікація навантаження науковою та навчальною роботою спричиняє зростання усвідомлення «професійної кризи» серед університетських викладачів [12]. Конфлікт між усталеними моделями діяльності та сучасними освітніми вимогами ускладнює, а іноді й робить неможливою реалізацію професійних завдань викладача [9]. Саме ця невідповідність породжує системне відчуття кризи: викладач не може повноцінно реалізувати свої професійні плани в умовах оновленої освіти [9].

У межах суб'єктно-діяльнісного підходу професійна криза розглядається як комплексне кризове явище, що супроводжується сильними емоційними переживаннями. Суб'єкт професійної діяльності відчуває невдоволення, психологічний дискомфорт, підвищену тривожність. Криза призводить до змін у структурі досвіду: руйнуються старі звички, уміння та навички, на зміну яким приходять нові, часто формовані безпосередньо в процесі кризи [5]. Основними ознаками профе-

сійної кризи є втрата почуття новизни, відставання від життя, зниження рівня професіоналізму, внутрішня розгубленість, усвідомлення необхідності переоцінки себе, зниження самооцінки, втома та емоційне виснаження. Ці прояви відображають глибокі внутрішні зміни, які потребують адаптації і переосмислення професійної діяльності.

Кар'єрно-стадійний підхід фокусується на кризах, які виникають на різних етапах професійного становлення, зокрема на етапі кар'єрного апексу, коли професіонали починають сумніватися у своїй кар'єрній ідентичності через обмежені перспективи та зниження мотивації. Дослідження серед медичних працівників і університетських викладачів показують, що в цей період багато хто переживає «професійну кризу» або «апекс», коли обмежені кар'єрні перспективи ставлять під сумнів їхню особистісну ідентичність [10].

Отже, наукові підходи до розуміння «професійної кризи» поєднують психологічні (ціннісно-сміслові), соціально-інституційні та кар'єрні ракурси аналізу. Кожен із цих підходів висвітлює різні сторони феномену: від внутрішніх протиріч особистості до зовнішніх змін у професійному середовищі [9; 11].

Професійні кризи суб'єктів науково-педагогічної діяльності часто проявляються як фази глибокої переоцінки самоідентифікації та цінностей. Це особливий життєвий стан, у якому кардинально змінюються уявлення викладача про себе та власну діяльність. Зокрема, відбувається «поляризація оцінок» професійних цілей, інтересів та самооцінки. Досвід кризи супроводжується трансформацією світосприйняття і образу «Я» у професії, що нерідко призводить до демотивації і сумнівів у вибраній кар'єрі [13].

Результати, отримані в процесі теоретичного осмислення проблеми, дали підставу зробити висновок, що на даний час висвітлено різноманітні причини, які детермінують розвиток професійних криз. В цілому їх можна класифікувати у такий спосіб.

По-перше, високий рівень трудового навантаження та значні емоційні витрати істотно впливають на професійний стан суб'єктів. Щоденна взаємодія з великою кількістю здобувачів вищої освіти, а також необхідність вирішення складних педагогічних завдань, таких як індивідуальний підхід до студентів, врегулювання конфліктних ситуацій і надання психологічної підтримки, створюють умови хронічного стресу [14; 15].

По-друге, недостатність організаційної та соціальної підтримки з боку адміністрації і колег

посилює відчуття ізолюваності та безпорадності, що сприяє зростанню рівня тривожності та емоційного виснаження суб'єктів науково-педагогічної діяльності [15].

По-третє, розбіжність між професійними очікуваннями та реальними умовами діяльності є поширеним фактором, що провокує кризові явища. Ідеалізовані уявлення про професію часто суперечать рутинним і бюрократичним складнощам, що призводить до розчарування та внутрішнього конфлікту ціннісних орієнтирів [13].

Особистісні особливості суб'єктів науково-педагогічної діяльності, такі як схильність до перфекціонізму та підвищена тривожність, підвищують їх вразливість до професійного стресу. Зокрема, дослідження демонструють, що молоді науково-педагогічні працівники на початкових етапах професійної діяльності характеризуються підвищеним рівнем тривожних симптомів, що значно збільшує ризик передчасного виходу з професії [15].

Специфіка науково-дослідницької діяльності полягає у високому рівні конкуренції та нестабільності кар'єрного шляху. Вже на початкових етапах професійного становлення суб'єкта діяльності, таких як професійна підготовка та адаптація, психологічні кризи формуються під впливом невизначеності перспектив, численних короткострокових контрактів та жорсткої конкуренції за гранти й публікації [16; 17]. Ці чинники спричиняють значний кар'єрний стрес. Зокрема, дослідження, опубліковане в журналі *Nature*, засвідчує, що 51% постдокторів розглядали можливість залишити наукову діяльність через психічне навантаження, пов'язане з роботою [16].

Згідно з аналізом, значна частка молодих дослідників, від 45% до 50%, припиняє академічну діяльність протягом перших 10 років своєї кар'єри. Це означає, що до кінця першого десятиліття «виживаність» у науці знижується майже до 50% [19]. Високий рівень стресу та невизначеності, характерний для ранніх етапів професійного становлення, зокрема під час професійної підготовки та адаптації, має значний вплив на розвиток психологічних криз. Саме на цих етапах виникають найгостріші психоемоційні труднощі, що часто призводять до значних професійних перешкод. Дослідження показують, що саме ці етапи є критичними для професійного розвитку суб'єкта, оскільки нерідко виникає відчуття глухого кута у кар'єрі, що веде до емоційного виснаження [17].

На етапі середини кар'єри, коли суб'єкти науково-педагогічної діяльності досягають значних

професійних висот, постає потреба в переоцінці своїх кар'єрних цілей і професійних орієнтирів. Значна частина дослідників, що здобули визнання у своїй сфері, стикається зі зниженням мотивації та відчуттям розриву між ідеалами та реальними умовами праці. Ця переоцінка часто призводить до пошуку нових шляхів професійної реалізації або навіть до кар'єрних змін, що відповідає феномену «життєвого циклу» професійного вигорання [18]. Виникнення кризи часто загострюється впливом культури «publish or perish». Постійний тиск щодо публікації результатів, забезпечення фінансування та виконання адміністративних обов'язків призводить до хронічної втоми. Як відзначають дослідники, багато успішних науковців стикаються із зниженням мотивації та розривом між особистими ідеалами і реальними умовами професійної діяльності [18].

Акумулюючи наявні в літературі уявлення про психологічну кризу і модифікуючи їх у контексті професійної діяльності, криза середини кар'єри являє собою психосоціальний феномен, що виникає переважно у віковому діапазоні 35–45 років і характеризується зниженням суб'єктивної задоволеності професійною діяльністю за умов зовнішньої стабілізації соціально-економічного статусу. Це явище розглядається у науковій літературі як специфічна форма професійної кризи, пов'язана з переоцінкою цінностей, зміною мотиваційних установок та обмеженням можливостей кар'єрного просування [8].

До основних проявів кризи середини кар'єри відносять: редукцію інтересу до виконуваної діяльності та втрату колишньої мотивації; відчуття стагнації та відсутності перспектив кар'єрного зростання; емоційне вигорання, пов'язане з рутинністю професійних обов'язків; соціальні порівняння, що провокують відчуття нереалізованості та втрати можливих альтернатив; амбівалентність між бажанням змін і страхом втрати досягнутого [8].

Ці прояви мають як внутрішні причини (особистісне вигорання, невідповідність професійної ідентичності та реальної діяльності, екзистенційний пошук сенсу), так і зовнішні (структурні обмеження кар'єрного зростання, організаційні бар'єри, зміна соціокультурних норм).

У цей період кар'єрні цілі або вже досягнуті, або втратили свою актуальність, що викликає потребу у переоцінці сенсу професійної діяльності. Виявлено, що фактор рутинності академічних обов'язків значною мірою пригнічує почуття пристрасності та натхнення в професійній діяльності

[18]. У багатьох випадках така стагнація стає потужним стимулом до зміни професійної діяльності або пошуку нових шляхів самоактуалізації поза академічним середовищем.

Аналіз динаміки професійних криз суб'єктів науково-педагогічної діяльності свідчить про наявність сплесків кризових явищ на ранніх та середніх етапах кар'єри. Для педагогів ці сплески припадають на початкові та середні етапи кар'єрного шляху, а для науковців здебільшого на перші 5–10 років діяльності.

Аналіз психологічних чинників і динаміки розвитку професійних криз у викладачів та науковців дозволяє виявити стійкі закономірності, що служать підґрунтям для формування типології цих явищ.

Дослідження останніх років показали, що навантаження, пов'язані з віком, обсягом роботи і сприйняттям підтримки, особливо сильно корелюють з емоційним вигоранням та зниженням професійної задоволеності [20]. Результати проведених досліджень вказують на те, що на чутливість до професійної кризи впливають не лише зовнішні умови, але й внутрішні мотиваційні структури, рівень самовизначення та характер взаємовідносин з здобувачами вищої освіти [21]. Крім того, на різних етапах професійного становлення активність особистості та її готовність до ініціативи, так звана «proactive personality», може як сприяти подоланню кризи, так і посилювати її прояви [12].

На основі проведеного теоретичного й емпіричного дослідження виокремлено кілька типів професійних криз, притаманних суб'єктам науково-педагогічної діяльності, залежно від етапу їхнього професійного становлення.

На етапі професійної адаптації можливе виникнення кризи експектацій та адаптаційної кризи, зумовленої браком належної підтримки під час входження у професію. У цей період суб'єкт науково-педагогічної діяльності часто стикається з сумнівами щодо власної компетентності, що супроводжується відчуттям тривожності та невпевненості щодо здатності впоратися з новими професійними викликами. Це явище обумовлене недостатнім досвідом та низьким рівнем самопевненості, що характерно для початкових етапів професійного становлення.

На етапах первинної та вторинної професіоналізації може виникнути мотиваційно-ціннісна криза, що зазвичай пов'язана з відчуттям невиконання досягнутих результатів та рутинізацією професійної діяльності. У цей період суб'єкт

науково-педагогічної діяльності може зіткнутися з відсутністю нових стимулів для подальшого розвитку та самореалізації. Якщо професійні орієнтири не змінюються, а рутинні обов'язки стають єдиними домінуючими складовими, це може призвести до формування апатії та демотивації, що, у свою чергу, значно знижує ефективність діяльності та продуктивність праці.

Криза професійної обізнаності може виникнути на будь-якому етапі професійного становлення суб'єкта науково-педагогічної діяльності, коли нові вимоги або технології значно перевищують попередній досвід професіонала. У таких випадках може виникати відчуття недокомпетентності, оскільки виникає потреба в адаптації до нових викликів, що потребують певного часу на освоєння нових навичок та знань.

На всіх етапах професійного становлення ймовірним є виникнення рольового конфлікту, коли суб'єкт науково-педагогічної діяльності стикається з несумісними вимогами, що висуваються до його різних соціальних і професійних ролей. Така ситуація може провокувати міжособистісні суперечності, підвищувати рівень стресу та істотно впливати на емоційний стан.

Окрему увагу заслуговує криза кар'єрного апексу, що зазвичай проявляється в середині кар'єри, коли суб'єкт науково-педагогічної діяльності досягає значних професійних висот, однак відсутність подальших перспектив зростання стає джерелом розчарування та стагнації. Відсутність нових стимулів та можливостей для кар'єрного розвитку веде до необхідності переоцінки кар'єрних орієнтирів. Це, у свою чергу, створює умови для пошуку нових шляхів самореалізації та перегляду напрямків діяльності, що дозволяють відновити мотивацію та подолати кризу.

Висновки. Узагальнення результатів теоретичного аналізу проблеми дозволило констатувати наступне: у дослідженнях вітчизняних психологів професійна криза розглядається як психічний стан суб'єкта, що характеризується внутрішніми переживаннями неможливості реалізації професійних планів, що виникають при блокуванні цілеспрямованої діяльності об'єктивними і суб'єктивними факторами. Основними ознаками професійних криз є втрата почуття нового, відставання від життя, зниження рівня професіоналізму, внутрішня розгубленість, зниження самооцінки, втома, емоційне виснаження, усвідомлення необхідності переоцінки себе та ін. На різних етапах професійного становлення суб'єкт науково-педагогічної діяльності може переживати професійну

кризу, яка безпосередньо залежить від змін у внутрішніх і зовнішніх умовах. Ці кризи можуть мати різну інтенсивність і впливати на професійну діяльність по-різному залежно від індивідуальних

особливостей кожного фахівця. Кожен тип кризи має свої специфічні тригери і прояви, що потребує індивідуального підходу до профілактики та подолання.

Список літератури:

1. Блинова О. Є. Криза ідентичності особистості у нестабільні періоди розвитку суспільства. *Вісник Одеського національного університету*. 2013. Т. 18, Вип. 22, Ч. 1. С. 30–38.
2. Гузенко С. М. Життєві кризи в концепціях Л. С. Виготського та Е.Г.Еріксона. 2007. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/8539/1/13.pdf>
3. Жарікова В. А., Іващенко А. І. Кризи професійного розвитку особистості. Науковий журнал *Габітус*. 2024. Вип. 66. С. 163–167. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5208>
4. Ларічева В. П. Аксіопсихотерапія кризових станів. Наукові та організаційні проблеми суїцидології: збірник наукових праць. Київ, 1983. С. 204–210.
5. Мосійчук В.В. Кризи професійного становлення як умова розгортання самореалізації особистості. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*, 2019. № 14. URL: <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2011-14.%p>.
6. Мосійчук В.В. Нормативна криза фахової готовності: психологічні особливості переживання. *Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. Вип. 25. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2014. С. 28–292.
7. Титаренко Т. М. Психологія життєвої кризи. Київ: Агропромвидав України, 1998. 348 с.
8. Perosa S. L., Perosa L. M. The Midcareer Crisis: A Description of the Psychological Dynamics of Transition and Adaptation. 1983. Vol. 32, Issue 2. P. 69–79. DOI: <https://doi.org/10.1002/j.2164-585X.1983.tb01561.x>
9. Revista Inclusiones. Ciencias en tiempo de cambios. Revista Inclusiones. 2019. Vol. 7, Número especial.
10. McManus I. C., Winder B. C., Gordon D. Burnout in medical students: a cross-sectional study. *BMJ*. 2002. Vol. 324, № 7348. P. 29–34.
11. Cojocaru D. Professional crisis and teaching profession. *Revista Românească pentru Educație Multidimensională*. 2015. Vol. 7, № 1. P. 41–53.
12. Al-Asmar A., Fekih-Romdhane F., Feki I., Cheour M. Teacher burnout and turnover intention in higher education: The mediating role of job satisfaction and the moderating role of proactive personality. *Frontiers in Psychology*. 2022. Vol. 13. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.1076277>
13. Sadovnikova N. O., Sergeeva T. B., Suraeva M. O. Phenomenological Analysis of Professional Identity Crisis Experience by Teachers. *International Journal of Environmental and Science Education*. 2016. Vol. 11, No. 14. P. 6898–6912.
14. Harel O., Hemi A., Levy-Gigi E. Emotional regulatory flexibility mitigates effects of school-related stress exposure and burnout in educators. *Scientific Reports*. 2025. Vol. 15, Article number 25455. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41598-025-10708-5>
15. Lei M., Mahabubul Alam G., Bashir K. The influence of academic staff job performance on job burnout: the moderating effect of psychological counselling. *Humanities and Social Sciences Communications*. 2025. Vol. 12, Article number 749. DOI: <https://doi.org/10.1057/s41599-025-05043-z>
16. Kulbatski I. Why Are Successful Scientists Leaving Academia Mid-Career? *The Scientist*. 22 October 2024.
17. Dlamini N. G., Dlamini N. D. Understanding the well-being challenges confronting academic staff in South African universities: a narrative review. *Discover Education*. 2024. Vol. 1. DOI: <https://doi.org/10.1007/s44217-024-00089-8>
18. Higashide N., Miura T., Tomokiyo Y., Asatani K., Sakata I. Mid-career pitfall of consecutive success in science. *Scientific Reports*. 2024. Vol. 14, Article number 28172. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41598-024-77206-y>
19. Park J., Choi Y., Kim H. Investigating Role Conflict, Work Overload and Work Engagement as Antecedents of Burnout among Early Career Academics. *Higher Education*. 2024. Vol. 87, № 4.
20. Singh P., Raval V., Stanton M. Burnout and Well-Being among Higher Education Teachers: Influencing Factors of Burnout. *BMC Public Health*. 2025. Vol. 25, Article number 22602. DOI: <https://doi.org/10.1186/s12889-025-22602-w>
21. Smith A., Johnson L., Wang Y. Understanding Teacher Emotional Exhaustion: Exploring the Role of Teaching Motivation, Perceived Autonomy, and Teacher–Student Relationships. *Frontiers in Psychology*. 2025. Vol. 16.

Volianiuk N.Yu., Kolesnikov M.O. PSYCHOLOGICAL ESSENCE AND DYNAMICS OF PROFESSIONAL CRISIS OF THE SUBJECT OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL ACTIVITY: THEORETICAL ANALYSIS AND TYPOLOGY

The article examines crisis phenomena that arise in the process of professional development of individuals engaged in scientific and pedagogical activities, particularly lecturers and researchers. The authors emphasize the importance of understanding the nature of professional crises, as these phenomena are an integral part of the dynamic process of professionalization. It is stated that professional crises among subjects of scientific and pedagogical work have a dual determination: internal, related to psychological experiences, emotional tension, and personal transformations; and external, shaped by social demands, institutional expectations, and societal pressures. Based on theoretical analysis and a review of scientific approaches, the article presents various interpretations of crises: from destructive processes to positive transformations. The scholarly literature identifies several theoretical approaches to understanding professional crises in scientific and pedagogical contexts. The socio-institutional approach focuses on the impact of external factors, such as educational reforms and changes in requirements for lecturers, which lead to conflicts between traditional professional values and new functions. Within the subject-activity approach, a professional crisis is viewed as an emotionally intense phenomenon accompanied by dissatisfaction, anxiety, and fatigue, requiring adaptation to change. The career-stage approach highlights crises that occur at different stages of professional development, particularly at the acme period, when professionals begin to doubt their career identity due to limited prospects and declining motivation. By integrating existing approaches to psychological crisis from the literature and adapting them to the context of professional activity, the professional crisis is defined as a mental state of the subject, manifested through internal experiences of the impossibility of realizing professional plans, caused by the blocking of goal-directed activity by objective and subjective factors. Crisis states at early stages of professional development are analyzed separately; these are characterized by high levels of stress and anxiety among young researchers and lecturers, as well as decreased motivation and emotional burnout at later stages. It is established that mid-career crisis typical for individuals in scientific and pedagogical professions who face the need to rethink their career orientations are particularly pronounced.

Key words: *subject of scientific and pedagogical activity, professional crises, typology, professional development, emotional tension.*

Дата надходження статті: 26.09.2025

Дата прийняття статті: 08.10.2025

Опубліковано: 05.12.2025